

УДК: 657.6:339.9:005.332.4

Валерій Пацкан

доктор юридичних наук, професор,
Народний депутат України VII та VIII скликань,
Голова Рахункової палати України (2018-2023 рр.)
ORCID ID: 0000-0002-5104-9811

МІЖНАРОДНИЙ АУДИТ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ

Valeriy Patskan

Doctor of Law, Professor,
People's Deputy of Ukraine of the VII and VIII convocations,
Head of the Accounting Chamber of Ukraine (2018-2023)

INTERNATIONAL AUDIT IN THE CONTEXT OF GLOBAL UNCERTAINTIES

***Анотація.** У сучасних умовах глобальної нестабільності, зумовленої військовими конфліктами, економічною турбулентністю, геополітичними змінами, поширенням цифрових ризиків та трансформацією джерел фінансування, міжнародний аудит постає як ключовий інструмент забезпечення прозорості, підзвітності та стратегічної стійкості держав і міжнародних інституцій. У статті проаналізовано поточні виклики, що постають перед аудиторами у сфері міжнародного фінансового контролю в умовах війни, посилення кіберзагроз, зростання криптовалютних активів та загального зниження передбачуваності світових фінансових потоків.*

Автор наголошує, що традиційні функції аудиту, орієнтовані на перевірку фінансової звітності, дедалі частіше доповнюються завданнями стратегічного аналізу, моніторингу використання міжнародної допомоги, аудиту воєнних та гуманітарних бюджетів. Обґрунтовано необхідність адаптації міжнародних стандартів аудиту до реалій посткризових економік та зміцнення етичної складової професії в умовах моральної дилеми: нейтральність аудиту чи його проактивна роль у забезпеченні доброчесності.

Особливу увагу приділено питанням професійної підготовки аудиторів нового покоління: потребі в знаннях з антикризового управління, інформаційної безпеки, санкційного законодавства та міжкультурної комунікації. Запропоновано створення Міжнародного центру аудиту для зон конфліктів і країн зі статусом високого ризику, на який доцільно покласти функції незалежної перевірки та розроблення спеціалізованих стандартів аудиту в умовах нестабільності. Зазначено, що майбутнє міжнародного аудиту напряму залежить від його здатності відповідати на нові виклики та зберігати довіру глобальної спільноти.

Ключові слова: міжнародний аудит, глобальні невизначеності, етичні стандарти, воєнний аудит, криптовалюти, кіберзагрози, аудит міжнародної допомоги.

Abstract. *In the current environment of global uncertainty, driven by military conflicts, geopolitical tensions, economic volatility, the proliferation of digital threats, and the rapid transformation of financial systems, international audit emerges as a critical mechanism for ensuring transparency, accountability, and institutional resilience. This article explores the growing complexity of challenges confronting the international audit community, especially in war, rising cyber risks, and the increasing use of decentralised digital assets such as cryptocurrencies.*

The paper emphasises that the traditional role of audit, focused mainly on verifying financial statements, is rapidly evolving toward broader strategic functions – including monitoring the use of international aid, auditing wartime and humanitarian budgets, and assessing institutional integrity in crisis-affected regions. The author argues for the urgent need to adapt international audit standards to the realities of post-crisis economies and reinforce the ethical foundation of the profession. The dilemma between auditor neutrality and proactive engagement in anti-corruption and security-related auditing is critically examined.

Special attention is devoted to the issue of professional education and competency development for a new generation of auditors. Emerging fields such as crisis management, digital security, sanctions compliance, and cross-cultural financial governance are highlighted as vital components of future audit training. The article also proposes the creation of an International Audit Centre for conflict-affected and high-risk regions. This institution would serve as an independent platform for high-integrity auditing, the development of conflict-sensitive audit methodologies, and support for transparency in global financial governance.

The paper concludes that the sustainability of the international audit profession – and its relevance in the global governance architecture – depends on its ability to respond to shifting risks while maintaining public trust and upholding the principles of independence, professionalism, and accountability.

Key words: international audit, global uncertainties, ethical standards, wartime audit, cryptocurrencies, cyber threats, audit of international aid.

У XXI столітті світове співтовариство дедалі частіше зіштовхується з багатовимірними викликами, що породжують стан глобальної невизначеності та суттєво впливають на функціонування фінансових і управлінських інститутів. Воєнні конфлікти, геополітична поляризація, нестабільність фінансових ринків, цифровізація економічної діяльності, зростання ролі криптовалют та кіберзагроз – усі ці фактори створюють нову реальність, у якій традиційні механізми контролю й аудиту втрачають ефективність без глибокого переосмислення. В таких умовах міжнародний аудит набуває стратегічного значення як інструмент забезпечення фінансової прозорості, посилення підзвітності та відновлення довіри до інституцій, що функціонують у середовищі високої турбулентності. Зростаюча залежність країн від міжнародної фінансової допомоги, посилення контролю за її цільовим використанням, поява нових об'єктів аудиту (зокрема криптовалют, цифрових

платформ, воєнних бюджетів), а також потреба у формуванні нових професійних компетентностей та етичних стандартів роботи аудиторів – усе це потребує оновлення теоретико-методологічних підходів до організації міжнародного аудиту.

Міжнародний аудит являє собою незалежну перевірку фінансової звітності компаній, які ведуть свою діяльність у кількох країнах або мають значні транскордонні операції. Основною метою міжнародного аудиту є надання об'єктивного висновку щодо достовірності та відповідності фінансової звітності міжнародним стандартам бухгалтерського обліку (МСФЗ) або іншим прийнятим у світі стандартам.

Важливість міжнародного аудиту важко переоцінити з кількох ключових причин:

1) Підвищення довіри інвесторів: У сучасному глобалізованому світі інвестори часто вкладають кошти в компанії, розташовані в різних країнах. Незалежний аудит, проведений відповідно до міжнародних стандартів, забезпечує прозорість та надійність фінансової інформації, що сприяє підвищенню довіри інвесторів та зниженню інвестиційних ризиків.

2) Полегшення доступу до міжнародних ринків капіталу: Компанії, які прагнуть залучити фінансування на міжнародних ринках, часто зобов'язані проходити аудит, що відповідає міжнародним вимогам. Наявність якісного міжнародного аудиторського висновку значно полегшує цей процес.

3) Забезпечення порівнянності фінансової звітності: Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСФЗ) спрямовані на уніфікацію правил складання фінансової звітності в різних країнах. Міжнародний аудит підтверджує, що звітність компанії відповідає цим стандартам, що робить її зрозумілою та порівнянною для користувачів у всьому світі.

4) Виявлення та запобігання шахрайству та помилкам: У процесі аудиту аудитори здійснюють ретельну перевірку фінансових даних та внутрішніх контролів компанії, що допомагає виявити потенційні шахрайські дії або суттєві помилки, а також надати рекомендації щодо їхнього усунення та запобігання в майбутньому.

5) Дотримання законодавчих та регуляторних вимог: У багатьох країнах існують законодавчі вимоги щодо обов'язкового аудиту фінансової звітності певних категорій компаній, особливо тих, що мають значний міжнародний вплив. Міжнародний аудит допомагає компаніям виконувати ці вимоги.

Отже, міжнародний аудит є критично важливим інструментом для забезпечення прозорості, надійності та порівнянності фінансової інформації в умовах глобальної економіки, сприяючи залученню інвестицій, полегшенню доступу до міжнародних ринків капіталу та зміцненню довіри між усіма зацікавленими сторонами. У 2019 році, будучи на посаді Голови Рахункової Палати, я ініціював створення спеціальної робочої групи з аудиту завданих збитків і втрат і використання коштів на ліквідацію наслідків військових конфліктів, ми звернулись до конгресу INTOSAI, що налічує 200 країн членів. Метою цієї групи є розробка методології для оцінювання завданих збитків і механізмів ефективного контролю за використанням коштів.

У той же час, варто зазначити основні виклики, які наразі існують:

1. Зміни у світовому масштабі становлять значні складності для здійснення аудиторської діяльності на міжнародному рівні.

Починаючи з 2022 року, міжнародна обстановка зазнала глибоких і всеосяжних трансформацій. До цих змін належать, зокрема, серйозні порушення у функціонуванні глобальних ланцюгів постачання товарів і послуг, активне застосування різноманітних обмежувальних заходів економічного характеру з боку окремих держав та їхніх об'єднань, а також помітне посилення геополітичної напруженості та формування чітко виражених полюсів впливу, таких як протистояння між країнами «Великої сімки» та блоком БРІКС.

Як конкретний приклад, що ілюструє ці тенденції, можна навести повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації на територію України та подальші скоординовані дії Європейського Союзу, Сполучених Штатів Америки, Японії та інших країн щодо запровадження широкого спектра економічних санкцій проти Росії та її союзників. Ці обмежувальні заходи призвели до масштабного блокування фінансових активів, що належать російським фізичним та юридичним особам, а також до значних обмежень у можливостях налагодження та підтримки ділових зв'язків з аудиторськими фірмами, які базуються або мають тісні зв'язки з державами, визнаними агресорами в даному конфлікті.

У підсумку, аудиторам, які здійснюють свою професійну діяльність на міжнародній арені, доводиться працювати в умовах високого рівня невизначеності, що характеризуються непередбачуваними політичними ризиками, постійним економічним тиском, який може проявлятися у різних формах, та загальним зниженням рівня взаємної довіри між різними країнами, їхніми урядами та правовими системами. Ці фактори суттєво ускладнюють процес проведення об'єктивного та незалежного аудиту, вимагаючи від аудиторів підвищеної пильності, глибокого розуміння геополітичної ситуації та здатності швидко адаптуватися до мінливих обставин.

2. Проблема довіри до міжнародних аудиторських звітів.

Після гучних фінансових скандалів, таких як випадок з компанією Wirecard у Німеччині, що стався у 2020 році, або криза навколо китайського гіганта нерухомості Evergrande, суспільна довіра до результатів роботи аудиторів значно похитнулася. Ці події підкреслили потенційні недоліки в системі корпоративного управління та аудиту, а також викликали сумніви щодо здатності аудиторів своєчасно виявляти та попереджати фінансові маніпуляції та ризики.

У зв'язку з цим, авторитетні міжнародні організації, такі як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) та Міжнародна організація вищих органів аудиту (INTOSAI), наголошують на нагальній потребі відновлення прозорості та підзвітності в сфері аудиту. Одним із ключових шляхів досягнення цієї мети є подальша стандартизація аудиторських процедур та посилення незалежного контролю за діяльністю аудиторських фірм. Уніфікація стандартів має сприяти підвищенню якості аудиту та забезпеченню більшої послідовності у застосуванні аудиторських практик у різних країнах. Посилений незалежний контроль, у свою чергу, покликаний забезпечити об'єктивність аудиторських висновків та мінімізувати ризик конфлікту інтересів.

Особливої уваги в сучасних умовах нестабільності заслуговує стандарт ISSAI 30 «Етика в аудиті», розроблений INTOSAI. Враховуючи сучасні реалії, такі як війни, гібридні

загрози та загальна економічна нестабільність, виникає нагальна потреба в актуалізації цього стандарту. Оновлена версія повинна більш повною мірою враховувати етичні виклики, з якими стикаються аудитори в умовах підвищеної невизначеності та складних геополітичних обставин. Це може включати розгляд питань, пов'язаних з незалежністю аудиторів в умовах політичного тиску, оцінкою ризиків, що виникають внаслідок військових конфліктів та економічних криз, а також забезпеченням об'єктивності суджень в умовах значної невизначеності та швидких змін. Актуалізація етичних стандартів є важливим кроком для зміцнення довіри до міжнародних аудиторських звітів та забезпечення їхньої релевантності в сучасному мінливому світі.

3. Криптовалюти, офшорні зони та пов'язані з ними нові ризики.

Зростає використання криптовалют, особливо в регіонах, охоплених конфліктами, створює значні труднощі для аудиторів. Анонімність та транскордонний характер багатьох криптовалют ускладнюють відстеження фінансових потоків, ідентифікацію власників активів та перевірку законності походження коштів. Це вимагає від аудиторів нових знань та підходів у сфері цифрових активів, технологій блокчейн та криптографії, а також розробки спеціальних процедур для аудиту операцій з криптовалютами.

Системні викриття офшорних схем, такі як «Панамські документи» та «Pan-dora Papers», вивели роль аудиту на якісно новий рівень, наблизивши її до функцій фінансової розвідки. Оприлюднення великих обсягів конфіденційної інформації про власників офшорних компаній та їхні фінансові операції підкреслило важливість здатності аудиторів виявляти складні схеми ухилення від оподаткування, приховування активів та інших незаконних дій, що часто використовують офшорні юрисдикції. Це вимагає від аудиторів глибокого розуміння міжнародного податкового законодавства, особливостей офшорних зон та методів проведення розслідувань у сфері фінансових злочинів.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує підхід Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). FATF активно розглядає можливість впровадження аудиту як одного з ключових інструментів у боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму. Це передбачає розширення відповідальності аудиторів у частині виявлення підозрілих фінансових операцій та повідомлення про них відповідним органам. Такий підхід вимагає від аудиторів не лише професійних знань у сфері аудиту, але й розуміння законодавства про протидію відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, а також уміння застосовувати методи фінансового аналізу для виявлення потенційних ризиків.

Таким чином, зростає значення криптовалют та поширеність офшорних схем створюють нові та складні ризики для міжнародного аудиту, вимагаючи від аудиторів постійного підвищення кваліфікації, освоєння нових технологій та розширення сфери своєї компетенції до питань фінансової розвідки та боротьби з відмиванням коштів.

4. Військові бюджети та специфіка аудиту в країнах, що перебувають у стані війни.

Ситуація в Україні протягом 2022–2024 років є показовою в цьому контексті. Безпрецедентне зростання оборонних закупівель, зумовлене військовою агресією, неминує призводити до значного збільшення корупційних ризиків у цій чутливій

сфері. Необхідність швидкого та масштабного забезпечення армії озброєнням, обладнанням та іншими ресурсами може створювати сприятливе середовище для зловживань та неефективного використання державних коштів.

Важливу роль у забезпеченні фінансової прозорості та підзвітності використання коштів Європейського Союзу відіграє Європейський суд аудиторів (ЕСА). Як незалежний зовнішній аудитор ЄС, ЕСА перевіряє, чи кошти ЄС збираються та використовуються правильно, а також сприяє покращенню фінансового управління ЄС. Хоча ЕСА не має юридичних повноважень, він контролює будь-яку особу чи організацію, яка обробляє кошти ЄС, включаючи точкові перевірки в установах ЄС, країнах-членах та країнах, що отримують допомогу від ЄС.

У контексті допомоги Україні, ЕСА також здійснює контроль за використанням коштів, наданих Європейським Союзом. Це включає перевірку ефективності використання коштів у таких сферах, як гуманітарна допомога, фінансова підтримка та програми відновлення. ЕСА готує звіти про свої висновки та рекомендації, які надсилаються Європейській Комісії та національним урядам. Ці звіти можуть містити інформацію про виявлені порушення, неефективне використання коштів або недоліки в системах управління та контролю.

Зокрема, ЕСА може проводити аудит використання коштів, наданих Україні в рамках різних фінансових інструментів ЄС, таких як Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа (NDICI – Global Europe) або майбутній Український фонд (Ukraine Facility). ЕСА також співпрацює з іншими міжнародними та національними аудиторськими органами для забезпечення всебічного контролю за використанням міжнародної допомоги Україні.

Слід також відзначити зростання вимог з боку міжнародних партнерів, таких як Консультативна місія Європейського Союзу в Україні (EUAM) та Спеціальний генеральний інспектор з питань допомоги Україні (SIGAR). Ці організації посилюють моніторинг наданої Україні фінансової та матеріальної допомоги, наполягаючи на прозорості та підзвітності у використанні цих коштів. Це створює додатковий тиск на українські органи влади та аудиторські служби щодо забезпечення ефективного контролю та запобігання корупції у сфері оборонних закупівель.

Таким чином, аудит військових бюджетів у країнах, що воюють, є надзвичайно складним та відповідальним завданням. Він вимагає від аудиторів не лише високого професіоналізму та знання специфіки оборонної сфери, але й здатності працювати в умовах підвищеної секретності.

5. Реформа під тиском міжнародних донорів.

Міжнародні фінансові інституції, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, все частіше висувують вимоги щодо проведення незалежного аудиту використання бюджетних траншів, які вони надають країнам-реципієнтам. Це є стандартною практикою, спрямованою на забезпечення прозорості та підзвітності у використанні фінансової допомоги, а також на мінімізацію ризиків корупції та неефективного витрачання коштів. Незалежний аудит, проведений відповідно до міжнародних стандартів, надає донорам об'єктивну оцінку того, наскільки ефективно та цільово використовуються надані ресурси.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) також активно використовує інструмент зовнішнього аудиту як умову для надання фінансування. USAID часто вимагає, щоб використання їхніх коштів відбувалося під наглядом незалежних зовнішніх аудиторів. Крім того, важливим елементом їхніх вимог є верифікація даних щодо закупівель та використання коштів на прозорих електронних платформах, таких як українська система Prozorro. Це дозволяє забезпечити публічність інформації та можливість громадського контролю за використанням міжнародної допомоги.

У сучасному світі, де значна кількість країн залежить від міжнародної фінансової та технічної допомоги, наявність ефективної системи аудиту стає фактично умовою виживання держави. Здатність демонструвати прозорість та підзвітність у використанні отриманих ресурсів є ключовим фактором для підтримки довіри з боку міжнародних партнерів та забезпечення подальшого надходження допомоги. Країни, які не здатні забезпечити належний рівень аудиту та контролю за використанням коштів, можуть зіткнутися з обмеженням або припиненням фінансування, що матиме серйозні наслідки для їхнього економічного та соціального розвитку. Таким чином, реформи у сфері аудиту, що проводяться під тиском донорів, є не просто формальною вимогою, а життєво необхідною умовою для стабільного розвитку та інтеграції в міжнародну спільноту.

6. Цифровізація та зростання кіберзагроз.

В умовах дедалі більшої залежності аудиторської діяльності від інформаційних технологій, атаки на цифрові дані аудитів стають новою реальністю. Прикладом може слугувати кібератака на системи британського Національного аудиторського офісу у 2023 році. Подібні інциденти підкреслюють вразливість аудиторських даних та важливість забезпечення їхньої безпеки. Зловмисники можуть бути зацікавлені у отриманні конфіденційної інформації, фальсифікації аудиторських висновків або блокуванні роботи аудиторських установ.

У зв'язку з цим, кібербезпека перестає бути окремою сферою і стає невід'ємною частиною самого аудиторського процесу. Аудитори повинні не лише оцінювати кібербезпеку своїх клієнтів, але й забезпечувати надійний захист власних інформаційних систем та даних, які вони обробляють. Це включає впровадження сучасних технологій захисту, навчання персоналу з питань кібергігієни, розробку планів відновлення після кібератак та регулярне проведення аудитів власної кібербезпеки.

Одним із перспективних інструментів для підвищення безпеки аудиторських даних є використання блокчейн-реєстрів. Технологія блокчейн забезпечує децентралізоване та незмінне зберігання інформації, що може значно ускладнити несанкціонований доступ, підробку або видалення результатів аудиторських перевірок. Впровадження блокчейн-реєстрів для фіксації аудиторських висновків та пов'язаної документації може стати важливим кроком у зміцненні довіри до аудиторської інформації в цифровому середовищі.

Таким чином, в умовах зростаючих кіберзагроз, цифровізація аудиту вимагає від аудиторської спільноти пильної уваги до питань кібербезпеки. Інтеграція кібербезпеки в аудиторські процедури та використання інноваційних інструментів, таких як блокчейн, є необхідними умовами для забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності аудиторських даних в сучасному цифровому світі.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищесказане, можна сформулювати наступні висновки та пропозиції щодо розвитку міжнародного аудиту в умовах глобальних невизначеностей:

В умовах зростаючої геополітичної напруженості та поляризації, аудит поступово втрачає свою традиційну нейтральність. З огляду на це, виникає нагальна потреба у формуванні нового етичного позиціонування для аудиторської професії. Це позиціонування має враховувати складні політичні контексти, необхідність дотримання принципів незалежності та об'єктивності в умовах зовнішнього тиску, а також відповідальність аудиторів перед суспільством у питаннях запобігання зловживанням та підтримки стабільності.

З метою адаптації аудиторів до сучасних викликів, програми професійної підготовки та підвищення кваліфікації мають бути суттєво оновлені. Тренінги для аудиторів повинні включати модулі з політичної аналітики, що дозволить їм краще розуміти геополітичні ризики та їхній вплив на бізнес та державні фінанси. Також є необхідність у навчанні методам антикризового аудиту, який допоможе аудиторам ефективно працювати в умовах економічних криз, військових конфліктів та інших надзвичайних ситуацій. Окремий блок має бути присвячений кібербезпеці, враховуючи зростаючу кількість кібератак на аудиторські дані та системи.

Для забезпечення оперативного реагування на потреби країн, що перебувають у стані конфлікту або під дією санкцій, пропонується створення Міжнародного центру аудиту в умовах конфліктів та санкцій. Цей центр міг би стати платформою для обміну досвідом, розробки спеціалізованих методологій аудиту, надання експертної підтримки та координації зусиль міжнародних аудиторів у кризових ситуаціях.

Нарешті, необхідно переосмислити роль аудиту в сучасному світі. Аудит слід розглядати не лише як інструмент контролю за фінансовою діяльністю, а як важливий елемент стратегічної стійкості держави. Ефективна система аудиту сприяє не лише запобіганню корупції та неефективному використанню ресурсів, але й зміцнює державні інституції, підвищує довіру суспільства та міжнародних партнерів, що є критично важливим для стабільності та розвитку країни в умовах глобальних невизначеностей.